

Waar komen hervormingen vandaan?

Uit al het voorgaande blijkt dat de publieke opinie het spel goed door heeft: de staat is wel degelijk gekaapt door de rijken en doet wat nodig is om hun belangen te behartigen. Meer nog: daar komen zelfs geen eventuele misstappen zoals corruptie of de morele zwakte van politici aan te pas. De ongelijke balans in het voordeel van de kapitalisten is namelijk ingebouwd in het systeem zelf: vooreerst omdat de kapitalisten zoveel meer middelen hebben om politici onder druk te zetten, maar vooral ook omdat de staat structureel afhankelijk is van het kapitaal. Als je de overheid laat doen, kun je er dus niet op rekenen dat zij een tegengewicht zal vormen voor de macht van de kapitalistenklasse. Ze zal niet tussenkomen om de onderhandelingspositie van de arbeiders te verbeteren, de werkers te beschermen tegen de macht van de werkgevers of de werkende bevolking te helpen om in haar noodzakelijke behoeften te voorzien. Integendeel, de overheid zal uiteindelijk de privileges van de rijken veeleer beschermen dan afzwakken.

Dus rijst een belangrijke vraag: als de overheid doorgaans zelf geen progressief beleid zal voeren, waar komt progressieve wetgeving dan vandaan? Elk ontwikkeld kapitalistisch land en ook veel landen in het Zuiden hebben toch een welvaartsstaat? En wat ze voor de rest ook doen, welvaartsstaten verzachten wel degelijk de impact van de markt, soms door het inkomen te herverdelen in het voordeel van de werkende klasse, soms door te zorgen voor de nodige openbare diensten die de werkers weinig of niets kosten. Dat zijn toch beleidsmaatregelen die de werkende mensen hebben

geëist en, nog belangrijker, waartegen de kapitalisten zich hebben verzet. Hoe zijn die progressieve maatregelen er dan gekomen als de staat altijd en overal de belangen van het kapitaal behartigt?

Eerst en vooral: de voorgaande analyse impliceert niet dat de staat nooit progressieve hervormingen doorvoert, maar dat hij dat niet zou doen als het van hem alleen afhangt. Tot dusver hebben we een aantal mechanismen beschreven die de overheid dwingen de kant van het kapitaal te kiezen ten koste van de werkers. Dat is de normale gang van zaken, het status quo zeg maar, onder het kapitalisme. Die mechanismen oefenen als het ware een gravitatiekracht uit op de overheid, waardoor die als een planeet rond de zon draait - dat wil zeggen rond de belangen van de kapitalistenklasse. Maar net als bij de zwaartekracht is het mogelijk om, binnen bepaalde grenzen, mechanismen te creëren die de greep van het kapitaal op het overheidsbeleid doen verslappen. Daarvoor is er een tegenkracht nodig die de overheid een zekere mate van onafhankelijkheid van het kapitaal verleent, zodat haar beleid ietwat vriendelijker kan worden voor de werkende bevolking.

De belangrijkste tegenkracht is de druk die een georganiseerde werkende klasse kan uitoefenen. Historisch gezien voerden staten een progressiever beleid telkens als de werkers ermee dreigden de economie ernstig te verstoren.

Hoe werkt de klassenstrijd de partijdigheid van de overheid tegen?

De grootste druk op de staat is zijn structurele afhankelijkheid van het kapitaal, waardoor zijn prioriteiten

gedwongen samenvallen met die van het kapitaal. Als dus de prioriteiten van het kapitaal zouden veranderen en de kapitalisten bereid zouden zijn de belangen van de werkers ter wille te zijn, ontstaat er ruimte voor progressieve hervormingen. Daarom is de arbeidersbeweging belangrijk. Want de kapitalisten mogen dan al de politieke macht hebben doordat zij de investeringsstroom controleren, het is wel de arbeid die de winst creëert die opnieuw kan geïnvesteerd worden. Een gemobiliseerde arbeidersbeweging kan de werkgevers tot een keuze dwingen: sta een progressiever sociaal beleid toe of riskeer constante verstoring van de productie en dus van de winst.

Daar waar de werkers erin slagen de werkgevers serieus op kosten te jagen door stakingen, productievertragingen of verstoringen van de economie, verzwakt de kapitalistische druk op de overheid aanzienlijk. Verandering kan dan uit twee richtingen komen. Eerst en vooral kunnen politici die de werkers genegen zijn, de productieverstoring aangrijpen om een beroep te doen op de kapitalistische werkgevers. Ze kunnen de werkgevers, die tot dan progressieve hervormingen hebben geblokkeerd, vragen hun standpunt te wijzigen omdat het *in hun eigen belang is*. Politici die er gewoonlijk voor terugschrikken om het op te nemen voor de werkers, kunnen nu het eigenbelang van de werkgevers inroepen: de winst komt maar terug als jullie de eisen van de werknemers inwilligen. Omgekeerd kan het initiatief ook komen van de kapitalisten zelf. Bij grote stakingen en productieverstoringen is het al gebeurd dat bepaalde delen van de kapitalistenklasse zich realiseerden dat de stabiliteit enkel kan hersteld worden door sommige van de arbeiderseisen in te willigen. In die

gevallen is de arbeidersbeweging erin geslaagd de kapitalistenklasse te verdelen en bepaalde segmenten ervan te doen overlopen naar de progressieve coalitie zodat ze deel gaan uitmaken van de hervormingsbeweging.

Hervormingen worden dus mogelijk als de werkgevers gedwongen worden tot toegevingen. En ze worden ertoe gedwongen omdat de economische verstoring te veel kost om hervormingen te blijven blokkeren. De verstoring zelf is alleen mogelijk als de sociale kracht die de inkomstenstroom voor de werkgevers creëert, beslist niet langer mee te werken. Dat is de reden waarom sociale activisten altijd hebben benadrukt dat de klassenstrijd centraal staat in de strijd voor progressieve hervormingen. Geen enkele sociale kracht kan zo efficiënt de structurele macht van het kapitaal aanvechten als de gemobiliseerde arbeidersklasse, en dat komt omdat het kapitaal van geen enkele andere factor zo enorm *afhankelijk* is.

Betekent dit dat we de arbeidersbeweging nationaal moeten mobiliseren telkens als we iets van de regering gedaan willen krijgen? Hopelijk niet, want dat zou niet lukken. Mensen gaan niet elke week of elke maand en jaar na jaar staken of de straat opgaan om druk uit te oefenen op de overheid. Maar als ze dus niet bij elk teken van weerstand van de elite bereid zijn de economie te verstoren, hoe houden ze dan de druk op de ketel?

Dit kan het best door de opbouw van een vertegenwoordiging binnen het politieke systeem en binnen de overheid door middel van een partij die voor hun belangen opkomt - een arbeiderspartij. Zo'n partij met wortels in de arbeidersklasse en die meedoet aan de verkiezingen, is een permanente voorvechter van de belangen van de werkers. Haar aanwezigheid maakt dat de werknemers

Geen enkele sociale kracht kan zo efficiënt de structurele macht van het kapitaal aanvechten als de gemobiliseerde arbeidersklasse, en dat komt omdat het kapitaal van geen enkele andere factor zo enorm afhankelijk is

---

niet bij elk beleidsdebat met de spierballen moeten rollen. In de plaats daarvan is de macht van de werkers geïnstitutionaliseerd binnen de overheid en maakt ze deel uit van het onderhandelingsproces tussen de regeringsleiders. Je zou zelfs kunnen zeggen dat een toegewijde partij de macht die de werkers kunnen ontplooiën op de werkvloer, vermenigvuldigt. Zulke partijen kunnen bij elke mobilisatie of staking de druk nog vergroten. Er is dan binnen de overheid een kracht die zich inzet om de belangen van de werkers zo goed mogelijk te promoten.

Hier moeten we een belangrijke kanttekening maken. Door het bestaan van een arbeiderspartij hoeft de werkende klasse niet voortdurend de straat op te gaan. Die partij voert het gevecht in haar plaats. Maar, ook al heeft de partij niet telkens de feitelijke verstoring van de economie nodig, het is wel noodzakelijk dat er een effectieve *dreiging* van zo'n verstoring is. Een partij aan de macht of in het parlement kan enkel goed onderhandelen als ze gerugsteund wordt door een georganiseerde beweging die, indien nodig, de productie kan stilleggen. Dat is de tegenkracht voor de dreiging waarmee het kapitaal

kan zwaaien: op de investeringsrem gaan staan als de overheid van richting zou veranderen en hun belangen zou schaden. Vertegenwoordigers van de arbeiderspartij moeten een even krachtig wapen achter de hand hebben. Het bestaan van zo'n partij kan dus nooit losstaan van de opbouw van een georganiseerde en militante arbeidersbeweging. De politieke macht van die partij is afhankelijk van de beweging die haar ruggensteunt.

De grenzen aan hervormingen

In hoeverre kunnen het organiseren van en druk door de werkende klasse de staat democratiseren? Volstaan ze om de macht van het kapitaal helemaal te neutraliseren? De landen met de best georganiseerde arbeidersklasse hebben enorme vooruitgang geboekt. Toch heeft de democratie in het kapitalistisch systeem haar beperkingen. Zolang de investeringen in privéhanden blijven, moet de staat de belangen van de kapitalisten op de eerste plaats zetten, zoals we hebben gezien. En private controle over de investeringen is net de definitie van kapitalisme. Zelfs de radicaalste socialistische partijen, zelfs de machtigste vakbonden moeten hiervoor het hoofd buigen. Zolang de regerende partijen ervoor kiezen om de rechten en privileges van de eigenaars van de productiemiddelen - kapitalisten, bankiers, de agrobusiness, financiers - te eerbiedigen, moeten ze ook hun privé macht en hun sociale macht respecteren. En zelfs als de werkers aan die macht knabbelen door de politieke en economische democratie te vergroten, kunnen zij de invloedskloof tussen de gewone mensen en de rijken niet dichten. Privé-eigendom eerbiedigen betekent nu eenmaal respecteren dat de rijken het

meest in de economische pap te brokken hebben.

Dat is de echte betekenis van 'onder het kapitalisme ligt de echte macht niet bij de overheid maar bij de economie'. We kunnen de overheid en haar instellingen democratiseren en zo in aanzienlijke mate de willekeurige macht van de kapitalisten over de economische beslissingen die ons allemaal raken - investeringen, tewerkstelling, lonen, arbeidstijd enzovoort - aantasten. En we kunnen de greep van de kapitalisten op de politiek doen verslappen. Maar zolang het kapitalistisch systeem heerst, moet de overheid de structurele macht van het kapitaal eerbiedigen. En zolang ze dat doet, blijft de democratie beperkt. Werkelijke democratie vereist een veel grotere mate van sociaal debat en besluitvorming. Maar zoveel sociale controle over de economie verkrijgen dat echte democratie mogelijk wordt, is onder het kapitalisme simpelweg niet mogelijk. Dit houdt onmiskenbaar in dat een goed georganiseerde en gemobiliseerde arbeidersbeweging weliswaar in aanzienlijke mate het sociale leven kan democratiseren en van de overheid toegevingen kan eisen, maar dat het kapitalisme een reële limiet oplegt aan de mate waarin de politieke macht gelijk verdeeld kan worden tussen rijk en arm. Als we tot volledige participatie in de besluitvorming willen komen, zullen we verder moeten kijken dan het kapitalisme.

De oorzaken van de neergang van de linkerzijde

Om druk te kunnen uitoefenen op de overheid moeten linkse politieke partijen steunen op een georganiseerde en gemobiliseerde klassenbeweging. Maar wat als er

van partnerschap geen sprake is? Dat is een belangrijke kwestie, want de laatste jaren hebben partijen die naar eigen zeggen streven naar het socialisme niet alleen hun radicale programma's losgelaten, maar zijn ze zelfs in het andere uiterste gevallen door harde besparingsmaatregelen op te leggen aan hun eigen aanhang.

Als socialistische of linkse partijen aan de macht komen zonder de steun van de georganiseerde arbeidersklasse, of als die steun verzwakt, is het niet verwonderlijk dat ze hun doelstellingen moeten herbekijken en *in overeenstemming brengen met wat de krachtsverhoudingen hen toelaten*. Als ze in het parlement een bepaald beleid willen laten goedkeuren, waarom zouden hun politieke tegenstanders hen daarin nog volgen? De conservatieve partijen weten dat links niet de mankracht achter zich heeft om druk uit te oefenen, wat uiteraard de linkse partijen verzwakt bij politieke onderhandelingen. Conservatievere elementen binnen de partij zelf kunnen dan onder het mom van 'realisme' de radicale ambities ondermijnen. Daar hebben ze overigens gelijk in, want de beleidsagenda's die realistisch waren toen ze nog door de werkende klasse werden gesteund, zijn nu buiten bereik. Linkse partijen in zo'n situatie komen dan tot de vaststelling dat de druk van de zakenwereld plots veel groter is. Logisch, de zakenwereld heeft nu immers minder te vrezen van de georganiseerde arbeiderswereld. Die linkse partijen zullen dan geleidelijk hun agenda's moeten aanpassen aan de voorkeuren van de patroons, want dat is nu eenmaal wat de machtsbalans vereist.

Er zijn twee situaties die arbeiderspartijen naar rechts doen opschuiven. Ten eerste: wanneer door economische verschuivingen of politieke aanvallen de klassenbasis

uitgehouden wordt. Bijvoorbeeld bij de-industrialisatie, wanneer partijen die gesteund worden door de werknemers in de maakindustrie hun trouwste en militantste vakbondsleden kwijtraken doordat ze werkloos worden of werk vinden in een andere sector waar geen vakbondsvertegenwoordiging is. De arbeiderspartij kan dan nog wel heel ambitieus zijn, maar ze zal al snel vaststellen dat ze veel van de mankracht verloren heeft die nodig is om hervormingen door te drukken. Het verlies van de klassenbasis kan ook veroorzaakt worden door klassieke klassenstrijd. Dat gebeurde in de VS in de jaren 1980, toen een rits goedgemikte politieke aanvallen van werkgeverskant het ledenaantal van de vakbond heel erg deden krimpen. De politieke uitkomst was voorspelbaar. Onder leiding van Bill Clinton en anderen deed de conservatieve vleugel van de Democraten de agenda meer naar de ondernemingen overhellen en slaagde erin de progressievere critici in de partij de mond te snoeren, voornamelijk onder het mom van ‘politiek realisme’.

Het tweede scenario is van toepassing op veel Europese sociaaldemocratische partijen. Ook daar speelde de economische hervorming een rol. De impact ervan werd echter vergroot door een groeiend conservatisme bij het politieke leiderschap, zowel in de partijen als in de vakbond. De welvaartsstaat in die landen was er gekomen onder druk van de zeer militante en gemobiliseerde arbeidersbeweging in de jaren 1930-1940. Maar al in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog werden de vakbondsleiders conservatiever. Na jaren van bloedige oorlogen en economisch harde tijden mikten zij vooral op de instandhouding van de industriële vrede. Dit conservatisme in de vakbonden werd nog versterkt door hun bondgenoten bij de overheid,

die niet alleen luisterden naar die vakbondsleiders maar ook door de kapitalisten onder druk werden gezet om de economische groei te herstellen. Het gevolg was dat de grootste vakbondsverenigingen en de grootste linkse partijen in de jaren 1950-1960 hun programma aanpasten en gingen samenwerken met de patroons.

Op het einde van de jaren 1960 zette een korte opflakering van de Europese werkende klasse die samenwerking op de helling, maar met Reagan en Thatcher was de conservatieve agenda weer helemaal terug. Tegen de jaren 1980 hadden de arbeiderspartijen grotendeels de traditie van militant vakbondsactivisme verloren of vergeten. Ondertussen slonk het aantal leden zienderogen en kalfde de slagkracht van de vakbonden sterk af. Het is dan ook niet verwonderlijk dat die linkse partijen snel naar rechts opschoven, waardoor ze tegen de eeuwwisseling nog wel een zekere klassenbasis hadden maar hun politieke agenda heel dicht aanleunde bij die van de centrumpartijen.

Scenario 1 geeft een situatie aan zonder arbeidersbeweging en zonder arbeiderspartij. Met het oog op progressieve hervormingen is dit de slechtst mogelijke combinatie want er kan van geen enkele kant druk uitgeoefend worden op de overheid. Landen in die situatie zullen de meest conservatieve politieke agenda hebben en de overheid zal er het minst ontvankelijk zijn voor de eisen van de armen. In de ontwikkelde industriële wereld zijn de VS daar een voorbeeld van.

Scenario 2 stelt een situatie voor met een arbeidersbeweging die van buitenaf druk kan uitoefenen op de overheid, maar zonder de hulp van een partij binnen de overheid. Historisch zijn opnieuw de VS hiervan een voorbeeld, maar

Tabel 2 · De vier mogelijke scenario's onder het kapitalisme

		Arbeidersbeweging	
		✗ nee	✓ ja
Arbeiderspartij	✗ nee	1 VS vandaag	2 VS in de jaren 1930
	✓ ja	3 Europa in de jaren 1990	4 Europa in de jaren 1930

dan in de late jaren 1930, toen een massale, georganiseerde arbeidersbeweging plots als uit het niets verrees en de Democratische Partij tot sociale hervormingen dwong. Belangrijk hierbij is dat die machtsexplosie van de arbeiderswereld de overheid wel in een progressievere richting dwong, maar dat die dwang zwakker was dan hij zou geweest zijn als er een arbeiderspartij had bestaan die had kunnen profiteren van de machtsverschuiving. Daar waar een arbeiderspartij uit zichzelf zoveel mogelijk moeite zou hebben gedaan om voordeel te halen uit de macht van de georganiseerde arbeidersklasse, moest de Democratische

Partij met slepende voeten in een radicalere richting gesleurd worden en deed ze enkel waar ze niet onderuit kon. Zo ondermijnde bijvoorbeeld de zuidelijke vleugel van de partij met redelijk succes de arbeiderseisen. En in 1947, toen de arbeidersbeweging al aardig aan radicalisme had ingeboet, kon het Congres het eerste en belangrijkste beleidspakket ontvouwen dat komaf maakte met de New Deal (de sociale hervormingen van de jaren 1930 onder president Franklin Roosevelt). Daarvoor was de Taft-Hartley-wet verantwoordelijk, die veel van de wettelijke bescherming die de arbeiders hadden verworven met de vroegere Wagner-wet uit 1935, weer tenietdeed. Die snelle afkalving was mogelijk omdat de Democraten nooit een arbeiderspartij werden. Ze bleven een zakenpartij die de arbeiders wel wat rek gaf maar hen altijd in een ondergeschikte positie hield. Zodra na 1938 de acute dreiging van een verstoring van de economie was verdwenen, zetten de door de zakenwereld gesteunde beleidsmakers het hakmes in de verworvenheden van de jaren 1930.

De nadelen van het scenario voorgesteld door situatie 2 worden duidelijker als we het vergelijken met situatie 4, waar er zowel een arbeidersbeweging als een arbeiderspartij is. Zo zag de politieke balans eruit in het Europa van de jaren 1930-1940, toen een sociaaldemocratisch model werd ontwikkeld dat veel ambitieuzer was dan de New Deal van Roosevelt. Onmiddellijk na de Grote Depressie en tot in de naoorlogse periode groeiden niet alleen de Europese arbeidersbewegingen fors maar wonnen hun partijen ook de verkiezingen en vormden ze regeringen. In tegenstelling tot de Democraten in Amerika, die slechts deden waartoe ze gedwongen werden, maakten de Europese linkse partijen - arbeiderspartijen, socialistische

en communistische partijen - maximaal gebruik van de druk die de arbeidersbeweging kon uitoefenen. Dat resulteerde in de opbouw van de West-Europese welvaartsstaten, die een stuk genereuzer en duurzamer waren dan de Amerikaanse.

Het scenario in situatie 3 stelt de politieke scène voor in het Europa vanaf de jaren 1980. Op heel het continent was de achteruitgang van de georganiseerde arbeidersbeweging dan al ingezet, de syndicaliseringsgraad daalde en de gevestigde vakbonden trokken zich terug in een enge en defensieve positie. Hun macht om de economie te verstoren was ernstig verzwakt, waardoor de linkse partijen weinig aangepord werden door hun achterban. Alle druk kwam nu van het kapitaal. Het is dan ook niet verwonderlijk dat dit het moment was waarop de ontmanteling van de Europese welvaartsstaat begon. Eerst op kousenvoeten - de vakbonden waren wel verzwakt maar er moest nog altijd rekening mee worden gehouden, en hoewel de linkse partijen opschoven naar conservatievere standpunten, hadden ze nog altijd een sterke sociaaldemocratische traditie. Maar tegen de eeuwwisseling was de verschuiving al heel duidelijk en raasde het proces tegen een ongeziene snelheid voort. Nu was het geen kwestie meer van linkse partijen die geen machtsbasis meer hadden om de welvaartsstaat te verdedigen, nee, tegen dan waren de linkse partijen zelf aanzienlijk opgeschoven richting het ethos van de mainstream partijen.

Dé uitdaging voor links vandaag is dan ook een terugkeer naar situatie 4. In de VS wordt dat een serieuze klus. De Europese arbeidersbeweging kan nog rekenen op min of meer linkse partijen die eventueel nog kunnen hervormd worden. Denk bijvoorbeeld aan Labour in het Verenigd

Koninkrijk. Jeremy Corbyn en zijn achterban willen niet alleen de partij echt in handen krijgen maar ook de band met de vakbonden weer aanhalen en de militante afdelingen van de werkende klasse nieuw leven inblazen. En omgekeerd kunnen radicale arbeidersleiders op zijn minst nadenken over eventuele samenwerking met een hervormd Labour om een progressieve politieke agenda op te stellen. In de VS daarentegen zal het op korte termijn hoogstwaarschijnlijk een verschuiving zijn van vakje 1 naar vakje 2. Vakje 4 is te hoog gegrepen, er is maar weinig kans dat daar voor het eerst een socialistische massapartij tot stand komt als bestanddeel of uitloper van een herboren arbeidersbeweging. Dat zou uiteraard het meest gewenste scenario zijn, maar de voorwaarden daarvoor zijn zo goed als onbestaande.

Besluit

Onder het kapitalisme is de staat niet politiek neutraal en *kan ze dat ook niet zijn*. De overheid kan niet de belichaming zijn van Vrouwe Justitia, die volkomen onpartijdig de eisen van de verschillende geledingen van de maatschappij in evenwicht houdt op een fijn afgestelde morele weegschaal. De ingebakken structuur van de overheid maakt dat ze altijd heel erg partijdig zal zijn in het voordeel van de rijken en kapitaalkrachtigen. Die partijdigheid heeft een zeer belangrijke politieke implicatie. Als er geen tegenkracht is, zal de regering in een kapitalistisch land de bestaande ongelijkheden nog vergroten in plaats van te verminderen. Ze zal macht en privileges beschermen in plaats van ze te neutraliseren en ze zal hindernissen opwerpen op de weg naar sociale hervormingen in plaats van de weg vrij te

maken. Dit betekent dat er een tegenkracht nodig is als we een progressiever overheidsbeleid willen. De belangrijkste tegenkracht is de werkende klasse, door haar positie in het hart van het systeem.

Maar, zo kunnen we ons afvragen, betekent dit dan dat zonder een gemobiliseerde arbeidersbeweging niets de overheid in een progressieve richting kan duwen? Zijn er geen andere drukkingsmiddelen, massabewegingen die veel leden tellen maar waar de arbeiderswereld niet de centrale plaats inneemt? Dat is een belangrijke vraag, want in het recente verleden hebben we her en der gezien hoe massa's mensen werden gemobiliseerd tijdens verkiezingscampagnes: het fenomeen Bernie Sanders in de VS, maar ook Jeremy Corbyn in het Verenigd Koninkrijk. Hun bewegingen genereerden een enorm enthousiasme en gaven blijk van veel energie, die niet beperkt bleef tot het smalle kader van de verkiezingsstrijd.

Het antwoord is: ja, dergelijke mobilisaties hebben een groot potentieel en wel op twee manieren. Ten eerste: hoewel hun basis niet ligt in de arbeidersklasse, toch moet de politieke elite er ernstig rekening mee houden, zo niet kan het haar duur te staan komen. Zulke mobilisaties kunnen de zelfgenoegzaamheid van de beleidsmakers in vraag stellen, zodat ze zich wat meer zorgen over hun herverkiezing maken dan gewoonlijk. Beleidsmakers die hun kiezers negeren, moeten dan vrezen dat ze misschien hun zitje zullen kwijtspelen. En buitenbeentjes die normaal geen kans maken om verkozen te worden, hebben plots betere vooruitzichten als zij kunnen inspelen op de veranderde sfeer. Die mobilisaties voor de verkiezingen zijn dus zeker belangrijk, want ze hebben iets gemeen met de arbeidersbeweging: als de elite niet luistert, zal ze het voelen in haar portemonnee.